

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

БЕРШОВ Геннадій Євгенович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-3439-5544>

УДК 343.98

У статті підкреслено, що під час розслідування військових злочинів спеціальні знання використовуються в процесуальних і непроцесуальних формах. Акцентовано, що найбільш розповсюдженими способами використання допомоги спеціаліста під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень є його залучення до підготовки, безпосереднього проведення та фіксації окремих процесуальних дій. Визначено особливості залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій під час розслідування військових злочинів зумовлені видом і завданням цієї дії, а також механізмом учинення правопорушення. З'ясовано завдання та специфіку використання допомоги спеціаліста під час підготовки до проведення таких процесуальних дій як: допит, адже в ході консультації з ним можна визначити предмет допиту; тимчасовий доступ до речей і документів (виймку), обшук, витребування документів і т. п. – консультативна допомога полягає у визначенні особливостей документообігу, а також умов зберігання певних об'єктів тощо. Рекомендовано, щоб відомості, отримані в ході консультування з обізнаною особою, набули доказової сили, рекомендовано в подальшому проводити допит такої особи в якості свідка. Встановлено, що способом використання спеціальних знань спеціаліста під час розслідування військових злочинів є їх залучення до проведення процесуальної дії з метою отримання як технічної допомоги, допомоги з проведення вимірів тощо, так і для пояснень окремих обставин, що потребують спеціальних знань.

Ключові слова: військові злочини, спеціальні знання, форми використання, процесуальна форма, організаційна форма, досудове розслідування, залучення спеціаліста.

Постановка проблеми

Процес досудового розслідування військових злочинів потребує від слідчого знання багатьох аспектів урегулювання порядку проходження військової служби та особливостей несення такої служби. Проте чимало обставин, що підлягають доказуванню та мають важливе значення для кримінального провадження, потребують наявності спеціальних знань. Відповідно виникає потреба у використанні спеціальних знань під час планування, організації та здійснення досудового розслідування військових злочинів. Наведене тільки підкреслює нагальність розкриття особливостей залучення спеціалістів, які є носіями спеціальних знань, до проведення процесуальних дій під час розслідування військових злочинів.

Стан дослідження проблеми

Поняття, ознаки, значення спеціальних знань у кримінальному провадженні та тактико-криміналістичне забезпечення їх використання під час досудового розслідування постійно є предметом наукових пошуків. Зокрема, вказаній проблематиці приділяли увагу наступні науковці: І.В. Гора, І.В. Пиріг, Е.Б. Сімакова-Єфремян, О.М. Шрамко, М.Г. Щербаковський, В.В. Юсупов та ін.

Однак багато питань потребують детальнішого вивчення.

Метою цієї статті є визначення особливостей залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій під час розслідування військових злочинів.

Виклад основного матеріалу

У криміналістичній науці способи використання спеціальних знань під час досудового розслідування розкриваються залежно від форми їх використання. При цьому поділ останній здійснюється за великою кількістю критеріїв, основними з яких є це визначеність в положеннях кримінального процесуального законодавства України, обов'язковість їх використання, спрямованість, суб'єкти використання тощо. Але загальноприйнятим критерієм для розрізнення форм використання спеціальних знань під час розслідування, в тому числі військових, злочинів є урегульованість кримінальним процесуальним законодавством. За цим критерієм прийнято виокремлювати дві групи форм використання спеціальних знань:

- процесуальну;
- організаційну або, як її ще йменують, непроцесуальну.

Процесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів визначені в положеннях кримінального процесуального законодавства, в той час як організаційні форми закріплені в положеннях підзаконних нормативно-правових актів.

До процесуальної форми використання спеціальних знань в ході досудового розслідування відносяться наступні способи: «проведення судових експертиз (ст. ст. 242–245 КПК України), залучення спеціалістів для участі в окремих слідчих (розшукових) діях (ст. ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного з способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2

ст. 104, п. п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч. ч. 1–4 ст. 107 КПК України), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у слідчих (розшукових) діях щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів (п. 2, ч. 2 ст. 105 КПК України)» [1, с. 191].

На наш погляд, з урахуванням положень кримінального процесуального законодавства України доречно виокремлювати наступні процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема під час розслідування військових злочинів:

- залучення обізнаної особи в якості експерта;
- залучення обізнаної особи в якості спеціаліста до проведення процесуальних дій;
- залучення обізнаної особи в якості перекладача (сурдоперекладача);
- допит обізнаної особи в якості свідка;
- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок [2].

При цьому варто погодитися із Л.В. Мединською з приводу того, що «загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій» [3, с. 280]. Тому у представленому дослідженні більш детально розкриємо особливості такої форми використання спеціальних знань як залучення обізнаної особи в якості спеціаліста до проведення процесуальної дії під час розслідування військових злочинів.

Так, залучення особи, «яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [2], в якості спеціаліста «для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінально-

го провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків» [2]. Крім того, спеціаліст надає допомогу під час фіксації процесуальних дій, а також здійснення виїмки. Приміром, у ч. 4 ст. 99 КПК України зазначається, що «дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста (виділення моє – Г.Є.), визнаються судом як оригінал документа» [2]. Більше за все, згідно з абз. 4, 5 ч. 2 ст. 168 КПК України копіювання інформації, «що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах», обов'язково здійснюється із залученням спеціаліста. Спеціалісти можуть давати «письмові пояснення», «оформлювати фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу», що, своєю чергою, є додатками до протоколів відповідних процесуальних дій (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України). Крім того, відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 214 КПК України «для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку» допускається отримувати висновок спеціаліста «до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань», який, своєю чергою, є «процесуальним джерелом доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки» [2]. Також можливість залучення спеціалістів до проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій закріплена в ст. ст. 226–228, 236–241, 245, 245-1, 262, 266 КПК України [2].

Окремо зазначимо, що допомогу спеціаліста можна використовувати не тільки під

час безпосереднього проведення окремої процесуальної дії, а й на етапі підготовки до неї. В такому разі досить часто використовується така організаційна форма спеціальних знань як отримання фахових консультацій від обізнаної особи. Зокрема, корисною є допомога спеціаліста під час підготовки до проведення таких процесуальних дій як: допит, адже в ході консультації з ним можна визначити предмет допиту; тимчасовий доступ до речей і документів (виїмка), обшук, витребування документів і т. п. – консультативна допомога полягає у визначенні особливостей документообігу, а також умов зберігання певних об'єктів тощо.

Як приклад, під час розслідування військового кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 426 КК України, з метою з'ясування організаційно-штатної структури військового підрозділу, порядку надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, адміністративні корупційні та військові адміністративні правопорушення, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України перед проведенням відповідних процесуальних дій працівник органу досудового розслідування отримував консультації у військового комісара. Це дозволило слідчому правильно спланувати досудове розслідування та визначити алгоритм дій, зокрема, збирання доказів шляхом витребування, отримання тимчасового доступу до речей і документів. А саме, було зібрано такі докази: «організаційно-штатна структура ІНФОРМАЦІЯ_5, згідно з якою військовий комісар входить до складу командування управління ІНФОРМАЦІЯ_5; перелік штатних посад та списком особового складу ІНФОРМАЦІЯ_5, відповідно до яких військовий комісар ОСОБА_6 входив до складу командування управління ІНФОРМАЦІЯ_5; витяг із наказу військового комісара ІНФОРМАЦІЯ_8 (по особовому складу) ОСОБА_12 № 84 від 18.03.2014, згідно з яким старшого лейтенанта ОСОБА_8, призованого з ІНФОРМАЦІЯ_4 зараховано до списків особового складу ІНФОРМАЦІЯ_2 та призначено на посаду офіцера

мобілізаційного відділення цього ж військового комісаріату та встановлено оклад 830 гривень на місяць; контракт про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, укладеного між Міністерством оборони України в особі Командувача Сухопутних військ Збройних Сил України генерал-полковника ОСОБА_14 та ОСОБА_6, заступником військового комісара ІНФОРМАЦІЯ_9, відповідно до якого ОСОБА_6 ознайомився із законами та іншими нормативно-правовими актами України, які регулюють порядок проходження військової служби, і добровільно взяв на себе зобов'язання, зокрема, знати та сумлінно виконувати службові обов'язки за посадами, які займатиме протягом строку контракту, а також особливі обов'язки, визначені статутами Збройних Сил України; витяг із наказу Першого заступника начальника Генерального штабу Головнокомандувача Збройних Сил України (по особовому складу) № 124 від 26 березня 2012 року, згідно з яким майора ОСОБА_6, заступника військового комісара ІНФОРМАЦІЯ_10 звільнено від займаних посад та призначено військовим комісаром ІНФОРМАЦІЯ_10; витяг із наказу Командувача Сухопутних військ Збройних Сил України (по особовому складу) № 517 від 28 грудня 2017 року, згідно з яким підполковника ОСОБА_6, військового комісара ІНФОРМАЦІЯ_2 оперативного командування «ІНФОРМАЦІЯ_11», звільнено з військової служби у відставку за пунктом «б» (за станом здоров'я) тощо [4].

Більше за все, щоб відомості, отримані в ході консультування з обізнаною особою, набули доказової сили, рекомендовано в подальшому проводити допит такої особи в якості свідка. Зокрема, в кримінальному провадженні № 42017161020000069 окремі обставини, що підлягають доказуванню, були підтверджені «показами свідка ОСОБА_12, який в ході допиту <...> показав <...>, що є таке поняття грубе порушення військової дисципліни. Якщо в підрозділі трапилось грубе правопорушення військової дисципліни, командир діє згідно наказу Міністра оборони. Командир письмово доповідає в військову прокуратуру, службу

військового правопорядку, генеральний штаб по Дніпру. Записує це правопорушення в журнал обліку грубих порушень та доповідає своїй адміністрації та письмово доповідає своєму безпосередньому керівнику. Якщо військовий службовець залишив військову частину: там є термін в установі, наприклад, за дезертирство понад 10 діб, якщо наступає термін відповідальності дезертирство, на цей період він повинен письмово доповісти в усі органи та у себе особисто призначити розслідування по першому дню, коли це трапилось. Він виконував обов'язки військового комісара у квітні 2014 року до травня 2016 року. Він не пам'ятає, чи здійснював доповідь ОСОБА_6 про самовільне залишення військової частини старшим лейтенантом ОСОБА_8 на обласний військовий комісаріат, якщо доповідь була, то повинна бути письмовою з матеріалами розслідування» [4].

Ще одним способом використання спеціальних знань спеціаліста під час розслідування військових злочинів є їх залучення до проведення процесуальної дії з метою отримання як технічної допомоги, допомоги з проведення вимірів тощо, так і для пояснень окремих обставин, що потребують спеціальних знань. Наприклад, у кримінальному провадженні № 42020240310000020 до огляду приймального радіовузла Р-361МКМ5 № 0949 на базі автомобіля УРАЛ 44202 військовий номер НОМЕР_3, що проведений 14.05.2020 р. в період часу з 14 год. 23 хв. до 15 год. 28 хв. за участю понятих, прокурора військової прокуратури Хмельницького гарнізону ОСОБА_15, помічника командира частини з правової роботи начальника юридичної групи в/ч НОМЕР_1 ОСОБА_4, ОСОБА_16, були залучені спеціалісти ОСОБА_13 (начальник зв'язку начальник відділення зв'язку та інформаційних систем штабу військової частини НОМЕР_1), ОСОБА_7 (начальник приймально-передавального радіоцентру загону спеціального радіозв'язку в/ч НОМЕР_1). Зокрема, за допомогою вказаних спеціалістів було зафіксовано у відповідному протоколі, що в блоці Б8-35 виробу «ТЮЛЕНЬ» №004052, який входить до виробу Р-397 КЦМ №612208 виявлено

відсутність плати: фільтр попередньої селекції 33-309; фільтр попередньої селекції 33-309-1; фільтр попередньої селекції 33-309-2; фільтр попередньої селекції 33-309-3; фільтр попередньої селекції 33-309-4; комутатор контрольних сигналів 59-174; комутатор каналів 5160; масштабні підсилювачі та схеми виборки та зберігання 5091; аналогово цифровий перетворювач 5092; формувач кодів здвигу та шкали 5161; формувач вихідного коду та буферне ЗУ 5153; пристрій контролю 5163; пристрій управління 5164; формувач імпульсів дискретизації 5165 [5].

Також в якості прикладу можна навести залучення спеціаліста до проведення огляду об'єктів, які були раніше вилучені під час проведення обшуку. А саме: «14 травня 2020 року було проведено обшук особистої шафи для одягу та речей сержанта ОСОБА_6 №61, що за адресою: м. Хмельницький, вул. Толстого, 4, будівля 1/181, перший під'їзд, перший поверх, що зафіксовано у протоколі відповідної слідчої дії, в ході якого виявлено та вилучено предмет схожий на тримач для плат, який може використовуватися у приймальних радіовузлах та який має чотири осі та сімнадцять перетинок жовтого кольору. В подальшому, 23.10.2020 р. в період часу з 10 год. 30 хв. до 11 год. 00 хв., за участю спеціаліста, вказаний предмет було оглянуто, та встановлено, що це є тримач для плат з ЗІП-394Т, який використовується в радіостанціях Р-357МКМ, приймальних радіовузлів Р-361 М, Р-361 МК, Р-361 МКМ5 та інших» [5].

Висновки

Отже, з наведеного помітно, що під час розслідування військових злочинів спеціальні знання використовуються в процесуальних і непроцесуальних формах. При цьому найбільш розповсюдженими способами використання допомоги спеціаліста під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень є його залучення до підготовки, безпосереднього проведення та фіксації окремих процесуальних дій. Особливості залучення спеціаліста до про-

ведення процесуальних дій під час розслідування військових злочинів зумовлені видом і завданням цієї дії, а також механізмом учинення правопорушення. З'ясовано завдання та специфіку використання допомоги спеціаліста під час підготовки до проведення таких процесуальних дій як: допит, адже в ході консультації з ним можна визначити предмет допиту; тимчасовий доступ до речей і документів (виїмка), обшук, витребування документів і т. п. – консультативна допомога полягає у визначенні особливостей документообігу, а також умов зберігання певних об'єктів тощо. Рекомендовано, щоб відомості, отримані в ході консультування з обізнаною особою, набули доказової сили, рекомендовано в подальшому проводити допит такої особи в якості свідка. Встановлено, що способом використання спеціальних знань спеціаліста під час розслідування військових злочинів є їх залучення до проведення процесуальної дії з метою отримання як технічної допомоги, допомоги з проведення вимірів тощо, так і для пояснень окремих обставин, що потребують спеціальних знань.

Література

1. Бишевец О.В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Мединська Л.В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286.
4. Вирок Арцизький районний суд Одеської області. Справа № 492/431/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91611746>.
5. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області. Справа № 686/28509/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96813875>.

**FEATURES OF THE ENGAGEMENT
OF A SPECIALIST IN THE CONDUCT OF
PROCEDURAL ACTIONS DURING THE
INVESTIGATION OF MILITARY CRIMES**

In the article it has been emphasized that during the investigation of military crimes, special knowledge is used in procedural and non-procedural forms. It has been emphasized that the most widespread ways of using the help of a specialist during the investigation of the specified criminal offenses are his involvement in the preparation, direct implementation and recording of certain procedural actions. The specifics of involving a specialist in conducting procedural actions during the investigation of military crimes are determined by the type and task of this action, as well as the mechanism of committing the offense. The tasks and specifics of using a specialist's help during preparation for conducting such procedural actions as: interrogation, because during the consultation with him, the subject

of the interrogation can be determined; temporary access to things and documents (seizure), search, requisition of documents, etc. – advisory assistance consists in determining the peculiarities of document circulation, as well as storage conditions for certain objects, etc. It has been recommended that the information obtained during the consultation with a knowledgeable person acquire probative value, and it is recommended to further interrogate such a person as a witness. It has been established that the way to use the special knowledge of a specialist during the investigation of military crimes is to involve them in a procedural action in order to obtain both technical assistance, help with measurements, etc., and to explain certain circumstances that require special knowledge.

Keywords: military crimes, special knowledge, forms of use, procedural form, organizational form, pre-trial investigation, involvement of a specialist.

